

Bijlage bij het hoorcollege De Tachtigers

DE TACHTIGERS

EEN HOORCOLLEGE OVER
DE LITERAIRE VERNIEUWERS
VAN 1880

door Marita Mathijsen

Inhoudsopgave

[Marita Mathijsen](#)

[Bob Kommer Studio's](#)

[Tijdslijn](#)

[Literatuur van de Tachtigers](#)

[Literatuur over de Tachtigers](#)

[Selectie van behandelde gedichten en proza](#)

[Colofon](#)

Marita Mathijsen

Prof. dr. Marita Mathijsen is emeritus hoogleraar Nederlandse Letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam. Zij is gespecialiseerd op het gebied van de negentiende-eeuwse literatuur en cultuur. Tot haar bekendste werken horen *De gemaskerde eeuw* (2002), *Historiezucht: de obsessie met het verleden* (2013) en de biografie *Jacob van Lennep: een bezielde schavuit* (2018). In 2021 verscheen haar boek *L. De lezer van de 19de eeuw*.

Ze is ook bekend om haar essays en columns, o.a. in NRC. Bij Home Academy verschenen van haar de hoorcolleges *De waarde van het woord*, *Mulisch* en *De hang naar historie*.

Opgenomen i.s.m. Bob Kommer Studio's

Bob Kommer Studio's, opgericht in 1952, is één van de oudste geluidsstudio's van Nederland. Naast het verzorgen van geluid voor diverse natuur- en animatiefilms, doet Bob Kommer Studio's al meer dan 20 jaar het 6-kanaals surround geluid van Omniversum en andere IMAX-theaters in Europa. De studio wordt ook gebruikt voor o.a. het inspreken van luisterboeken en het opnemen van hoorcolleges.

Kijk voor meer informatie op www.bobkommer.com

Tijlijn

- 1868 Verschijning van de eerste naturalistische roman: Conrad Busken Huet, *Lidewyde*
- 1875 Jan ten Brink raakt onder de indruk van de romans van Émile Zola en begint een reeks artikelen over het naturalisme. Ten Brink is op dat moment leraar. In zijn klas zitten jongens als Louis Couperus en Frans Netscher.
- 1879 Marcellus Emants publiceert *Een drietal novellen* waarin hij naturalistische beschrijvingen verdedigt. In het lange gedicht *Lilith* uit hetzelfde jaar ontkent hij een spirituele werkelijkheid.
- 1880 De studenten en jonge dichters Willem Kloos en Jacques Perk ontmoeten elkaar in de Kalverstraat in Amsterdam en lezen elkaar hun gedichten voor. Beiden hadden al enige publicaties in tijdschriften gehad.
- 1881 Het genootschap Flanor wordt opgericht in Amsterdam. Jonge dichters en schilders maken er deel van uit, maar ook enige ouderen die openstaan voor vernieuwingen. Hierin wordt gedebatteerd over nieuwe kunstvormen. Lid zijn dan en later onder anderen Willem Kloos, Frederik van Eeden, Lodewijk van Deyssel, Albert Verwey, Herman Gorter, de schilderdichter Jacques van Looy en de schilders Jan Pieter Veth en Willem Witsen.
- 1881 Jacques Perk overlijdt. Willem Kloos buigt zich over zijn nagelaten gedichten.
- 1882 De bundel *Gedichten* van Jacques Perk verschijnt, met de opzienbarende inleiding van Willem Kloos, die als manifest van de Tachtigers gaat gelden. Daarin de aforismen: 'Poëzie is een gave van weinigen voor weinigen' en 'Poëzie is geen zachtogige maagd'.
- 1885 Frans Netscher schrijft voor het tijdschrift *Nederland* het opstel: 'Wat wil het naturalisme?' Daarin legt hij uit wat het naturalisme is. Hij is beïnvloed door Jan ten Brink
- 1885 Op 1 oktober verschijnt de eerste aflevering van *De Nieuwe Gids*, het tijdschrift waarin de Tachtigers en hun geestverwanten ongehinderd hun vernieuwende proza en poëzie kunnen publiceren. De eerste redactie bestaat uit Frederik van Eeden, Frank van der Goes, Willem Kloos, Willem Paap en Albert Verwey. Het blad opent met een hoofdstuk uit *De kleine Johannes* van Frederik van Eeden. Verder staan er gedichten van Willem Kloos in en een verdediging van het sonnet door Albert Verwey. Vanaf het tweede nummer schrijft Willem Kloos zijn felle kritieken in de 'Literaire kroniek'.
- 1885 Onder het pseudoniem Cornelis Paradijs publiceert Frederik van Eeden de bundel *Grassprietjes* waarin hij de oude vormen van dichtkunst belachelijk maakt. Hij richt zich vooral tegen de domineedichters.
- 1885 Willem Kloos en Albert Verwey stellen 'op een regenachtige zondagmiddag' onder het pseudoniem Guido de bundel *Julia. Een verhaal van Sicilië* samen, vol van poëzie zoals die in de mode is. De bedoeling is dat de critici deze bundel gaan prijzen, terwijl ze geen goed woord hebben voor de poëzie van de Tachtigers.
- 1886 De opzet van *Julia* lukt, en daarop schrijven Kloos en Verwey *De onbevoegdheid der Hollandsche literaire kritiek* waarin ze de leidende critici met de vloer gelijk maken.
- 1886 Lodewijk van Deyssel neemt Frans Netscher te grazen in zijn opstel *Over literatuur*. Hij meent het alleenrecht op het naturalisme te hebben. Willem Kloos weigerde dit stuk voor *De Nieuwe Gids*, waarop Van Deyssel het apart uitgaf. Hierin het aforisme: 'Ik houd van het proza, dat als een man op mij toekomt'.
- 1887 Lodewijk van Deyssel publiceert de roman *Een liefde*, die door de Tachtigers hoog gewaardeerd wordt. In de kritiek wordt de roman afgeserveerd, vooral vanwege het dertiende hoofdstuk, waarin, voor het eerst in de Nederlandse literatuur, een vrouw masturbeert.
- 1888 Breuk tussen Willem Kloos en Albert Verwey, dat leidde tot de sonnettenreeks *Het boek van Kind en God*. Kloos raakt aan de drank en doet een zelfmoordpoging.
- 1888 Marcellus Emants publiceert *Juffrouw Lina* over een getrouwde vrouw die haar wufte verleden geheim probeert te houden.

- 1889 Het hoogtepunt van de Tachtigerpoëzie komt uit: de *Mei* van Herman Gorter met de beroemde beginzin: 'Een nieuwe lente en een nieuw geluid'. Het bestaat uit 4381 dichtregels in vijfvoetige jamben over het leven van de maand mei, die als persoon optreedt. Het is het debuut van Gorter.
- 1889 Louis Couperus komt met zijn eerste roman: *Eline Vere*.
- 1889 De 24-jarige Albert Verwey geeft zijn *Verzamelde gedichten* uit.
- 1890 De meest experimentele dichtbundel van de Tachtigers komt uit: *Verzen* van Gorter. Omdat hij later nog anders samengestelde dichtbundels onder dezelfde titel uitgaf, noemen literairhistorici deze bundel de *Verzen 1890*. Herman Gorter is degene die het verst gaat in de beoefening van de sensitivistische woordkunst van de Tachtigers.
- 1890 Frederik van Eeden publiceert in *De Nieuwe Gids* een open brief 'Aan den Keizer aller Russen' waarin hij protesteert tegen verbanning van kunstenaars in Rusland naar Siberië. Van Deyssel en Kloos vinden dat een dergelijke stellingname niet kon in *De Nieuwe Gids*.
- 1891 Lodewijk van Deyssel publiceert in *De Nieuwe Gids* 'De dood van het naturalisme'. Hij wil nu verder gaan, naar een sensitivistisch proza.
- 1891 Herman Gorter komt in een crisis en zoekt heil in de filosofie. Hij schrijft de 'kenteringssonnnetten'.
- 1892 Frederik van Eeden stelt Willem Kloos op de proef. Hij stuurt onder pseudoniem kritiek op zichzelf in, om te zien of Kloos zoiets accepteert in *De Nieuwe Gids*. Kloos laat het stuk aan Van Eeden lezen, die hem aanraadt het wel te publiceren.
- 1892 Henriëtte Roland Holst debuteert met gedichten in *De Nieuwe Gids*. Met Héléne Swarth, die al in 1885 in het tijdschrift stond, hoort zij bij de weinige vrouwen die door de redactie gewaardeerd werden.
- 1893 Conflict in de redactie van *De Nieuwe Gids*. Kloos verzet zich tegen de rest van de redactie, die Herman Gorter willen uitnodigen als mederedacteur. Pieter Tak en Van Eeden treden uit de redactie, alleen Frank van der Goes blijft. Kloos publiceert scheldsonnetten op zijn oude vrienden in het tijdschrift.
- 1894 Pas in dit jaar verschijnt de eerste dichtbundel van Willem Kloos. Hierin staan de verzen die hij in *De Nieuwe Gids* publiceerde, inclusief de scheldsonnetten die hij in totale verwarring schreef.
- 1894 Marcellus Emants publiceert *Een nagelaten bekentenis*, een naturalistische roman over een man met waandenkbeelden.
- 1894 Willem Kloos nodigt twee getroebleerde vrienden uit in de redactie: Pet Tideman en Hein Boeken. De oude redactieleden beschouwen zich als mede-eigenaren van *De Nieuwe Gids* en komen in opstand. Er zijn nu twee redacties. De uitgever besluit met de groep Kloos verder te gaan. Een paar maanden verschijnt het blad niet.
- 1894 Lodewijk van Deyssel en Albert Verwey richten *Het Tweemaandelijksch Tijdschrift* op, dat afstand neemt van het individualisme van Tachtig. De gemeenschapskunst moet een uitweg bieden.
- 1895 Willem Kloos wordt opgenomen in een psychiatrische kliniek en doet een poging tot zelfmoord. Hij schrijft gedichten over zijn verblijf in de kliniek: 'Infernale impressies'.
- 1895 *De Nieuwe Gids*, *Nieuwe Reeks* verschijnt, met als redacteurs Willem Kloos en Hein Boeken.
- 1897 Herman Gorter sluit zich aan bij de Sociaal Democratisch Arbeiders Partij.
- 1898 Frederik van Eeden sticht de antikapitalistische tuinbouwcommune Walden in Bussum. Hij zoekt zijn toevlucht in de filosofie.
- 1899 Voor de tweede druk van *Een liefde* heeft Lodewijk van Deyssel aanstootgevende passage uit de roman geschrapt of herschreven. De tweede druk is een gekuiste versie.
- 1900 Frederik van Eeden komt op de markt met *Van de koelen meren des doods*. Het is zijn antwoord op Lodewijk van Deyssels *Een liefde*. Bij hem is er een 'happy end' bij de getroebleerde vrouwelijke hoofdpersoon, die in aanraking komt met het katholicisme en ziekenzuster wordt.

- 1900 In Amsterdam bouwt de architect Hendrik Berlage de Burcht voor de Diamantbewerkerbond. Om tot gemeenschapskunst te komen werkt hij samen met kunstenaars uit de oude Tachtigerskringen zoals Henriëtte Roland Holst, Herman Gorter en met hen bevriende beeldende kunstenaars.
- 1900 Willem Kloos trouwt met de schrijfster Jeanne Reyneke van Stuwe. Hij blijft *De Nieuwe Gids* leiden, tot zijn dood in 1938. Het blad verliest elke allure.

Literatuur van de Tachtigers

Frans Coenen, *Zondagsrust*

Louis Couperus, *Eline Vere*

Lodewijk van Deyssel, *Een liefde*. [1e druk] Bezorgd en van een nawoord voorzien door Harry G. M. Prick

Marcellus Emants, *Een nagelaten bekentenis*

Frederik van Eeden, *De kleine Johannes*

Frederik van Eeden, *Van de koele meren des doods*

Herman Gorter, *Mei*. Bezorgd door Enno Endt en Mary Kemperink. Amsterdam 2002.

Herman Gorter, *Verzen*. De editie van 1890 met een inleiding en annotaties van Enno Endt. Amsterdam 1977.

Willem Kloos, *Verzen*. Nawoord Peter Janzen en Frans Oerlemans. Nijmegen 2017.

W.A. Paap, *Vincent Haman*. Met een inleiding van Menno ter Braak. Amsterdam 1974.

Jacques Perk, *Gedichten*. Bezorgd door Fabian R.W. Stolk. Amsterdam 1999.

Literatuur over de Tachtigers

Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, Amsterdam 1987

Enno Endt, *Het festijn van Tachtig. De vervulling van heel groote dingen scheen nabij*, Amsterdam 1990

Jan Fontijn, Tweespalt. *Het leven van Frederik van Eeden tot 1901*, Amsterdam 1990. (Dl. 1 van complete biografie)

G.H. 's-Gravesande, *De geschiedenis van De Nieuwe Gids*, 2 dln. Arnhem 1955, 1961

Peter Janzen en Frans Oerlemans, *Willem Kloos [1859-1938]*, Nijmegen 2017

Frans de Jonghe, *Eline Vere bij de psychiater*, Bloemendaal 1991

Madelon de Keizer, *Als een meeuw op de golven. Albert Verwey en zijn tijd*, Amsterdam 2017

Herman de Liagre Böhl, *Met al mijn bloed heb ik voor U geleefd : Herman Gorter 1864-1927*, Amsterdam 1996

Harry G.M. Prick, *In de zekerheid van eigen heerlijkheid. Het leven van Lodewijk van Deyszel tot 1890*, Amsterdam 1997. (Dl. 1 van complete biografie)

Bart Slijper, *Onder de blauwe oneindigheid : de vriendschap tussen Willem Kloos en Jacques Perk*, Amsterdam 2010

Bart Slijper, *In dit gevreesd gemis: het leven van Willem Kloos*, Amsterdam 2012

Bart Slijper, *Hemelbestormers: de revolutie van de Tachtigers*, Amsterdam 2017

Garnt Stuiveling, *Het korte leven van Jacques Perk*, Amsterdam 1957

Selectie van behandelde gedichten en proza

Peter de Génestet, Uit: *Leekedichtjens*

Dualisme

Mijn Wetenschap en mijn Geloof,
Die leven saam in onmin,
Want de eene houdt, wat de ander doet
En denkt en meent, voor onzin.
Intusschen, beide heb ik lief,
Juist even trouw en innig,
En toch vind ik my-zelven niet
Onreedlijk noch krankzinnig.

Idealisme

Doe ik mijn oogen toe,
Dan wil ik 't wel gelooven;
Doch als ik ze open doe
Komt weêr de Twijfel boven

Multatuli, *Het gebed van den onwetenden*

Ik weet niet of wy zyn geschapen met een doel...
Of maar by toeval dáár zyn. Ook niet of een God
Of... goden, zich vermaken met ons leed, en schimpen
Op de onvolkomenheid van ons bestaan. Als dát zoo waar',
Zou 't vrees'lyk zyn! Aan wien de schuld
Dat zwakken zwak zyn, zieken krank, en dommen dom?

Wanneer we zyn gemaakt met opzet, met een doel,
En door onze onvolkomenheid dat niet bereiken...
Dan valt de blaam van al 't verkeerde op ons niet,
Op 't maaksel niet... maar op den Maker! Noem hem Zeus,
Of Jupiter, Jehovah, Baäl, Jaô... om 't even:
Hy is er niet, of hy moet goed zyn, en vergeven
Dat wy hem met begrypen. 't Stond aan hem
Zich te openbaren, en dat deed hy niet! Hád hy 't gedaan,
Hy hadde 't zó gedaan, dat niemand twyflen kon;
Dat ieder zeide: ik ken hem, voel hem, en versta hem.

Wat anderen nu beweren van dien God te weten...
Baat my niet... Ik versta hem niet! Ik vraag waarom
Hy zich aan andren openbaarde, en niet aan my?
Is 't éne kind den vader meer naby, dan 't andre?
Zolang één mensenzoon dien God niet kent,
Zólang is 't laster te geloven aan dien God!
't Kind, dat vergeefs den vader aanroept, doet geen kwaad...
De vader, die vergeefs zyn kind laat roepen, handelt wreed!
En schoner is 't geloof: daar is geen vader,
Dan dat hy doof zou wezen voor zyn kind!

Misschien zyn we eenmaal wyzer! Eens misschien
Zien we in, dat Hy er is, dat Hy ons gadesloeg,
En dat zyn zwygen oorzaak had, en grond... Welnu,
Zodra wy 't weten, is de tyd van loven daar...
Maar eerder niet... thans niet! 't Zou God verdrieten,
Te ontwaren, dat wy hem aanbaden zonder grond...
En dwaasheid is 't, de donkere onwetendheid van heden
Te willen helder maken met een licht... dat nog niet schynt.

Hem dienen? Dwaasheid! Had Hy dienst begeerd,
Hy hadde ons geopenbaard: op welke wys...
En ongerymd is 't, dat Hy van den mens verwacht
Aanbidding, dienst en lof... terwyl Hyzelf
Omtrent de wyze hoe, ons in 't onzekre liet.
Wanneer wy God niet dienen naar zyn zin...
Dan is 't Zyn schuld... zyn schuld... en onze schuld is 't niet!

Intussen - tot we wyzer zyn - is goed en kwaad dan één?

Ik zie niet in waartoe een God ons dient, in 't scheiden
Van 't boze en 't goede... Integendeel! Wie 't goede doet
Opdat een God hem lonen zou, maakt juist dáárdoor
Het goede tot iets kwaads, tot handel... En wie boosheid vliedt
Uit vrees voor de ongenade van dien God, is... laf!

Ik ken U niet, o God! Ik riep U aan, ik zocht,
Ik smeekte om antwoord, en Gy zweegt! Ik wôu zo graag
Uw wil doen... niet uit vrees voor straf, uit hoop op loon,
Maar zo als 't kind den wil zyns vaders doet... uit liefde!

Gy zweegt... en altyd zweegt Ge!
En ik dool rond, en hyg
Naar 't uur, waarop ik weten zal dat Gy bestaat...
Dan zal ik vragen: 'Vader, waarom nu voor 't eerst
Uw kind getoond dat het een vader had...
En dat het niet alleen stond in den stryd,
Den zwaren stryd voor menslykheid en recht?...
Of waart Ge er zeker van, dat ik Uw wil zou doen
Ook zonder dien te kennen? Dat ik, onbewust
Van Uw bestaan, U dienen zou, zo-als Ge wilt gediend?...
Zou 't waar zyn?...

Antwoord, Vader, als Ge dáár zyt, antwoord...
Laat niet Uw kind vertwyflen... Vader, blyf niet stom
Op 't bloedig afgeperste lama sabachtani!...'

Zo kermt de onwetende aan zyn zelfgekozen kruis,
En krimpt van pyn, en jammert dat hem dorst...

De wyze - hy die wél weet... wél God kent - bespot den dwaas,
En reikt hem gal, en jubelt: 'hoor, hy roept zyn vader!'
En prevelt: 'dank, o Heer, dat ik niet ben als hy!'
En zingt een psalm: 'welzalig hy die in der bozen raad
Niet zit, en niet op 't vuile pad des zondaars gaat...'

De wyze... sluipt ter beurze, en schachert integralen

De vader zwygt... O God, er is geen God!

Jacques Perk, *Aan de sonnetten*

Klinkt helder op, gebeeldhouwde sonnetten,
Gij, kindren van de rustige gedachte!
De ware vrijheid luistert naar de wetten:
Hij stelt de wet, die uwe wetten achtte:

Naar eigen hand de vrije taal te zetten
Is eedle kunst, geen grens, die haar ontkrachtte:
Beperking moet vernuft en vinding wetten;
Tot heerschen is, wie zich beheerscht, bij machte: -

De geest in enge grenzen ingetogen,
Schijnt krachtig als de popel op te schieten,
En de aard' te boren en den blauwen hoogen:

Een zee van liefde in droppen uit te gieten,
Zacht, één voor één - ziedaar mijn heerlijk pogen...
Sonnetten, klinkt! U dichten was genieten. —

Willem Kloos, Inleiding bij *Gedichten* van Jacques Perk:

[Poëzie is] Eene gave van weinigen voor weinigen, omdat men zelf iets moet gevoeld hebben van de verrukking der scheppingsdrift, eer wij hare uitingen bij anderen kunnen genieten, telt de poëzie natuurlijk, als iedere godsdienst, ook háre oningewijden, die, verleid door het gemak, waarmede een gevormde taal zich laat hanteeren, met vlijt en vlugheid hun gemoed den volke gaan ontboezemen. Passie is hun onbekend en verbeelding wordt hun overvloedig toegereikt door het dagelijksch gebruik, of door herinneringen aan oudere literatuur, maar zij weten aangenaam te zingen op bekende wijzen van het lief en leed des huizes, dat aan den dag komt bij geboorten en trouwpartijen, begrafenissen en 'vertrek naar elders'; ook copieeren zij, meer of min nauwlettend, eenige voor de hand liggende beeldjes uit het lagere leven, en eischen een traan voor het lijden van hun waschvrouw, die door haar man geslagen wordt, of omgekeerd. [...]

De poëzie is geen zachtogige maagd, die, ons de hand reikend op de levensbaan, met een glimlach leert bloemen tot een tuiltje te binden, en zonder kleerscheuren over heggen heen te stappen, ja zelfs zich bukt en ons wijst, hoe de scherpste stekels het best kunnen dienen, om het schoeisel te hechten, dat de lange weg had losgewoeld, doch eene vrouw, fier en geweldig, wier zengende adem niet van ons laat, die ons bindt aan haar blik, maar opdat wij vrij zouden zijn van de wereldzorg, die hart en hoofd in bedwelming stort, maar ook den drang en de kracht schenkt, zich weder op te richten tot reiner klaarheid dan te voren, die de hoogste vreugd in de diepste smart, doch tevens de diepste smart in den wellust van de pijn verkeert, en tot bloedens toe ons de doornen in het voorhoofd drukt, opdat er de eenige kroon der onsterfelijkheid uit ontbloeië. Geen genegenheid is zij, maar een hartstocht, geen bemoediging maar een dronkenschap, niet een traan om 's levens ernst en een lach om zijn behaaglijkheid, maar een gloed en een verlangen, een gezicht en een verheffing, een wil en een daad, waarbuiten geen waarachtig heil voor den mensch te vinden is, en die alleen het leven levenswaard maakt.

Jacques Perk, *Sanctissima virgo*

't Was bladstil en een lauwe loomheid lag
en woog op beemd en dorre wei, die dorstten;
zwaar zeeg en zonder licht een vale dag
uit wolken, die gezwollen onweer torsten.

Toen is het zwijgend zwerk uiteengeborsten
en knetterende donders, slag op slag,
verrommelden en gromden. Vol ontzag
look ik mijne oogen, die niet oogen dorsten:

Een schelle schicht schoot schichtig uit den hoogen
en sloeg mij. Ik bezwijmde... ontwaakte, en zag
de lucht geschraagd door duizend kleurenbogen.

Daarboven, in een kolk van licht te pralen,
Stond reuzengroot de Jonkvrouw, en een lach
Voelde ik van haar verengeld aanschijn stralen.

Willem Kloos, *Verzen*

Ik denk altoos aan u, als aan die droomen,
Waarin, een ganschen, langen zaalgen nacht,
Een nooit gezien gelaat ons tegenlacht,
Zóó onuitspreek'lijk lief, dat bij het doomen

Des bleeken uchtends, nog de tranen stroomen
Uit halfgelokene oogen, tot we ons zacht
En zwijgend heffen met de stille klacht,
Dat schoone droomen niet weerommekomen...

Want álles ligt in eeuw'gen slaap bevangen,
In de' eeuw'gen nacht, waarop geen morgen daagt -

En héel dit leven is een wond're, bange,
Ontzétbre dróom, dien eens de nacht weêr vaagt -

Maar in dien droom een droom, vol licht en zangen,
Mijn droom, zoo zoet begroet, zoo zacht beklaagd...

Willem Kloos, *Verzen*

Ik ween om bloemen in den knop gebroken
En vóór den uchtend van haar bloei vergaan,
Ik ween om liefde, die niet is ontloken,
En om mijn harte dat niet werd verstaan,

Gij kwaamt, en 'k wist - gij zijt weer heengegaan...
Ik heb het nauw gezien, geen woord gesproken:
Ik zat weer roerloos nà dien korten waan
In de eeuwge schaduw van mijn smart gedoken:

Zoo als een vogel in den stillen nacht
Op ééns ontwaakt, omdat de hemel gloeit,
En denkt, 't is dag, en heft het kopje en fluit,

Maar eer 't zijn vaakrige oogjes gansch ontsluit,
Is het weer donker, en slechts droevig vloeit
Door 't sluimerend geblaarte een zwakke klacht.

Frederik van Eeden, *De kleine Johannes* (fragment)

Het was warm aan den vijver en doodstil. De zon, rood en afgemat van haar dagelijksch werk, scheen een oogenblik op den verren duinrand uit te rusten, voor ze onderdook. Bijna volkomen spiegelde het gladde water haar gloeiend aangezicht weer. De over den vijver hangende bladen van den beuk maakten van de stilte gebruik, om zich eens aandachtig in den spiegel te bekijken. De eenzame reiger, die tusschen de breede bladen van de waterlelie op één poot stond, vergat dat hij uitgegaan was om kikkers te vangen en tuurde in gedachten verzonken langs zijn neus.

Daar kwam Johannes op het grasveldje, om de wolkengrot te zien. Plomp! plomp! sprongen de kikvorschen van den kant. De spiegel trok rimpels, het zonnebeeld brak in breede strepen en de beukenbladen ritselden verstoord, want zij waren nog niet klaar met hun beschouwing. Vastgebonden aan de naakte wortels van den beuk lag een oude kleine boot. Het was Johannes streng verboden daarin te gaan. O, wat was dezen avond de verzoeking sterk! Reeds vormden zich de wolken tot een ontzaglijke poort, waarachter de zon ter ruste zou gaan. Schitterende reien wolkjes schaarden zich ter zijde als een goudgeharnaste lijfwacht. Het watervlak gloeide mede, en roode vonken vlogen als pijlen door het oeverriet.

Willem Kloos, *Verzen*

Ik denk altoos aan u, als aan die droomen,
Waarin, een ganschen, langen zaalgen nacht,
Een nooit gezien gelaat ons tegenlacht,
Zóó onuitspreek'lijk lief, dat bij het doomen

Des bleeken uchtends, nog de tranen stroomen
Uit halfgelokene oogen, tot we ons zacht
En zwijgend heffen met de stille klacht,
Dat schoone droomen niet weerommekomen...

Want álles ligt in eeuw'gen slaap bevangen,
In de' eeuw'gen nacht, waarop geen morgen daagt -

En héel dit leven is een wond're, bange,
Ontzétbre dróom, dien eens de nacht weêr vaagt -

Maar in dien droom een droom, vol licht en zangen,
Mijn droom, zoo zoet begroet, zoo zacht beklaagd...

Willem Kloos, *Verzen*

Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten,
En zit in 't binnenst van mijn ziel ten troon
Over mij-zelf en 't al, naar rijksgeboôn
Van eigen strijd en zege, uit eigen krachten, -

En als een heir van donker-wilde machten
Joelt aan mij op en valt terug, gevloôn
Voor 't heffen van mijn hand en heldre kroon:
Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten.

En tóch, zoo eind'loos smacht ik soms om rond
Úw overdierbre leên den arm te slaan,
En, luid uitsnikkende, met al mijn gloed

En trots en kalme glorie te vergaan
Op úwe lippen in een wilden vloed
Van kussen, waar 'k niet langer woorden vond.

Lodewijk van Deysel, *Een liefde* (fragment uit het 13de hoofdstuk)

Langs haar voeten, langs haar schenen, haar knieën, haar dijen woelde de zomerlucht door haar onderkleëren en zuchtte allerwege haar huid in. Zij voelde koude plekjes aan haar beenen, als afgerond en zich plotseling op haar vel neerdrukkend om haar uit haar mijmering te doen ontwaken. Zachte wind wasemde met stille huivering door haar witte rokken, ritselde op langs het kiezelpad van den bodem, deed den zoom van haar kleed op en neer gaan. Om haar heen had zij nu het grijsbruine licht, de ledige kleur der rieten omkasting. Een rust ademde uit die beschermende kleur, van achteren en van links en rechts, in de rondte. Boven haar hoofd had zij de ernstige rieten kap, donkerder bruin, zwijgend en vooruitstekend, het hemelblauw den weg afsnijdend om tot in haar oogen neer te kaatsen. Maar door de opening van de hut, die eindeloos scheen, voor haar uit, zweefden alle kleuren en geuren, al het bloeyen en wasemen van den heelen tuin met boomen, bloemen, lucht en aarde, met zijn geschitter en geglans, zijn doffe en blinkende gedeelten, zijn jubelen, zijn beweging, zijn warmte, zijn sidderingen, zijn liederen, op haar toe en omwemelde haar gezicht. En zij werden krachtiger, de kleuren; zij wiegelden, zij druischten, zij snelden, zij stormden op Mathilde aan, een koor van kleuren, een wijd veld levende mozaiek, zij zongen harde, felle klanken in haar oor. Toen, om de kleuren te verzachten, sloot zij half haar oogen, de appels verflauwden zich achter den nevel der oogharen, haar bleekroode lippen zegen zachtjes open, zoo dronk zij, haar hoofd even naar achteren gebogen, den lauwigen zomer in met oogen en mond. De zwakkere kleuren weken nu wech; alleen het donkere paarsch van een perk rhododendrons, het gelige en het sombere groen van het lichtelijk golvende gras en van de zoetjes wuivende bladerenmassaas, de blankheid van het huis, en de kleine plekjes van twee diep-purpere stamrozen, bleven, vergoud door de tusschen het huis en de hut neêrvallende zon. En het goud, het vloeyende goud, bleef de groote kleur, en wazig golfde het heen naar Mathilde, haar oogen binnen. De teedere lauwe lucht drong tot in haar keel, verdroogde haar mond, de geur van jasmijnen, in een heesterboschje rechts van de hut, walmdde op in haar neusgaten. Zoetjes wiemeldden pakjes lucht over haar voorhoofd, haar wangen en door haar hals, neerhangende haarvlokjes in haar hals beefden stil heen en weêr. En zij hoorde niets meer als het kleine geruisch van de warmte. Zij gaf zich over, zeeg naar achteren, haar hoofd over haar borst, haar handen aan weêrszijde, tintelend en gevoelloos, van de bank afhangend; haar vingers alleen maakten aarzelende, stervende bewegingen van uitrekken. Een zalige wezenloosheid suizelde door haar hersenen. Hijgend nam zij den zomer in zich op; windjes schenen van haar voorhoofd het bewustzijn van het lijden wech te streelen. Maar dan begon zij eensklaps te hooren. Een lijster sloeg klaterend klaar zijn geluid uit links, schuin boven haar hoofd in het dennenboschje. En het schaterde door haar oor naar binnen. Zij deed haar oogen in eens wijd open, richtte zich half op. Als een slag van metaal vielen nu de zomerkleuren tegen haar aan, hel, flikkerend, koud. Het purper, het groen, het wit, het goud, namen als vierkante en driehoekige vormen aan. De kleuren werden lijnen, schenen tastbaar. Dan week de slag en een loome droom als een onzichtbare sluyer, suizelde van Mathildes hoofd en leden naar beneden. [...]

Terwijl zij las, verglansde de zon de bovenste helft der bladzijde, de wind snerpte stil een blaadje op. De wind soesde om haar neus, over haar wangen, in zachte koeling, streek frischheid over haar oogledenranden, die naar de zon mondden, bebeefde haar heete hoofd met kil-prikkingen, onder de haren door. De zachte wind kwam door haar mouwen, onder haar onderbroek en door de spleten van haar ochtendjapon van voren tusschen de knoopen, naar haar huid en en plekte stil-frisch. Zij drukte haar linker voor-arm onder de borst en tot haar navel streek de breed verrassende koelte. Toen duwde zij in een kil-tinteling van de bladerstijve broekspijpen en rokken haar beenen tot elkaar; haar geslachtsdeel leefde gloei-kittelend op als een daar verborgen beest; zij perste de handen aan-één; haar oogen wolden hittedemend rond; het was haar of haar beenen Jozef al omarmden, of de mond van haar geslachtsdeel hem wenkte en kuste.

Jacques van Looy, 'Café'

Waar roode rozen licht in roode zalen
In Kroonen bloeien, het goud omedromt,
Uit spiegelwanden duizendvoud weëromt,
Van alle richtingen, wij komen dwalen.
In het geroes van vele, vele talen
In spraak-gewar dat Babylonisch gromt
Wij honken saam, wij hurken, 't lijf gekromd
Als om een vuur, doen onze buit-verhalen.
In wijdsch doorzuilde hal zoo, als in dag,
En thuis, wij zitten elkaar, wen de uren vliegen,
Vertrouwelijk van het leven te beliegen.
De vrouw-gerokte kelners brengen drinken,
De disch is rein, de glazen klare klinken...
En door de roode rook schalt onze lach.

Willem Kloos, Verzen

Diep uit de nooit-doordringbare gewelven
Van Uwe Ziel klonk eens het vorstlijk woord,
't Woord van Uwe Liefde, en dieper in Mij-zelven
Klonk 't en weerklonk door verre gang en poort.

Wij waren Eén Mysterie, maar het zwelgen
Van Tijd en Wereld heeft úw vlam vermoord,
En daarom sterf ik, maar het niet-te-delgen,
Nu, mijn Mysterie brandt ondoofbaar voort.

Ik was de God-op-aard, de Nooit-gekende,
Die zelf zijn Zelf niet zag, dan ééns op 't laatst,
Toen opstond en de kroon op 't hoofd zich drukte:

Gij zijt het Aardsche Kind, dat dorst te schenden
Wat Kind niet weet, en op het hoofd zich plaatst,
Wat voegelijker zijnen Vader smukte.

Cornelis Paradijs [Frederik van Eeden], Grassprietjes

Aan N. Beets

O Beets, wat zijt gij groot!
Als God het niet verbood,
Dan zou ik u aanbidden...
Nu laat ik dat in 't midden:
Toch val ik voor u neêr
En breng u lof en eer:
Wat is uw muze rijk...
En dichterlijk!
Vol speelsch vernuft, o ja!

Is wel uw Camera -
Doch dat was maar een grapje,
Een dartlend eerste stapje;
Doch boven Hildebrand
Steeg hoog de Predikant:
Die heeft eerst goed geschreven!
En zoo verheven!
De godsvrucht was uw heil...
Gebonden werd uw stijl,
En dat was eerst het ware:
Aandachtig zit de schare
En staart bewondrend aan.
Hoe bundels najaarsblaân
In vromen stroom ontglippen
Uw grijzen lippen!

Cornelis Paradijs [Frederik van Eeden], *Grassprietjes*

Aan J.J.L. ten Kate

Ten Kate! Ten Kate!
O koning der cantate!
Die hupp'lend in het priesterkleed,
Den lusthof onzer taal betreedt,
De schoonste bloemen plukkend, menglend,
Met bonten zwier ze strikkend, strenglend,
Verenglend 's levens duistere sfeer,
Ons minzaam dichtend naar den Heer!
O, J.J.L. ten Kate,
Wie zou u kunnen haten?

Ten Kate! Ten Kate!
O, dichter boven mate!
Uw ademtocht is Poëzie,
Uw lach is Kunst, uw traan Genie,
Wanneer uw wiekjes speelsch zich reppen,
Of als een aad'laar opwaarts kleppen,
Bij 't scheppen van de Schepping zelf,
Kompleet, met aarde en stargewelf.
O, J.J.L. ten Kate!
O, vorst van rijm en maten!

Ten Kate! Ten Kate!
Hoe glanst gij in uw state
Van ethisch en irenisch licht!
Beheerscher van 't godsdienstig dicht!
Van Gods genade spelemeijer
Met onze taal! Wie kan er blijer
En vrijer zingen tot Gods eer!
Wie schendt u aan, wie velt u neer?
Neen, J.J.L. ten Kate!

Laat vrij benijders praten!

Zing op! zing op! ten Kate!
(Gij kunt het toch niet laten)
Laaf onze ziel aan Harmonie,
Al wat gij zingt is Poezië!
Zing dartel, speelsch of vroom van zinnen
Op kerken, vorsten of vorstinnen,
Wij minnen alles wat gij doet:
Want wat ten Kate schrijft is goed!
Zing, J.J.L. ten Kate,
Ten aller vromen bate!

Cornelis Paradijs [Frederik van Eeden], *Grassprietjes*

Predikanten-lied (fragment)

Hoe gezegend in ons land
Is het vak van Predikant!-
Godes hand rust, buiten kijf,
Zichtbaar op dit vroom bedrijf!

Dichters maakt alleen de Heer,
Predikanten mint hij zeer:
Daarom neemt men, dat is klaar,
Zooveel dichters bij hen waar. [...]

Schrijf maar, Neêrland's dominé's!
Schrijf maar in des Heeren vrees:
Slechte verzen maakt men nooit,
Als ons bef en toga tooit.

Cornelis Paradijs [Frederik van Eeden], *Grassprietjes*

Een dolende gids

Wat wil die dolle jong'lingstrits,
Zich dwaas'lijk noemend 'Nieuwe Gids'?

Wier schaamt'looze opgeblazenheid
Ons ergert en ten hemel schreit.

Eerst waagden zij het in de bladen
De dichtkunst en Gods naam te smaden!

Geen dichter was zóó groot, zóó hoog,
Dien niet hun zwadder stout bespoog.

Men riep tot hen: 'Doe zelf eens wat!'
Toen maakten zij een waard'loos blad.

Doch zie! als 't in de wereld kwam,
Ontbrak hun richting en 'program'.

Er stond niet: 'Wat wij willen' in,
Dies vatte niemand hunnen zin.

En dan hun eigen maaxsel: foei!
Dat was erbarmelijk geknoei!

De taal was slecht, de vorm was zwak,
Terwijl zelfs de inhoud gansch ontbrak.

Ook de gedachte was verward,
Geen regel sprak van hart tot hart.

O gij verdoolden, jong en klein,
Zult gij een Nieuwe Gids ons zijn?

Gij, die op alles schimpt en scheldt,
Wat door u-zelf niet is gesteld!

Die spot met dicht- en zedewetten,
En leeft van ontucht en sonnetten!

Pas op! – Weet, dat de Heer zal treffen,
Wie ingebeeld zich durft verheffen.

Dan stort gij neder, ijd'le trits,
Door donderslag en bliksemflits!
En stelt zich de oude, ervaren Gids
Weer welgemoed aan 's dichtkunst's spits!

Willem Kloos en Albert Verwey, *De onbevoegdheid der Hollandsche literaire kritiek* [fragment]

Ja wij hebben afgedaan met u, Hollandsche recensenten. Wij beklagen ons over den tijd dien we aan ú besteed hebben, Hollandsche critici!

Gij, bedrieglijke kwakzalvers, die op stoelen en tafeltjes staan gingt op de markt onzer letteren, en met krijschend trompetgeschal de onnoozelen om u verzamelde, om hun aan te prijzen, en te verkoopen voor geld dat hun nutter was, de geëtiketteerde potjes uwer valsche wijsheid, de ongebrevetteerde apteek uwer oneerlijke praktijken; - wij hebben u afgeworpen van uw marktplaats in onze letteren, wij hebben uw potjes verbrijzeld op de steenen en uwe etiketten verscheurd; - Gij, omroepers op de hoeken der straten, die met koperen bekkens en staven den voorbijganger deedt stilstaan als hij haast had; en vertelde voor gewichtig wat minder was dan gesnap van kinderen of gekal van idioten; - wij hebben uw bekkens gedeukt en uw staven verbrijzeld, opdat de voorbijganger, die haast heeft, niet langer worde gestoord; - Gij, wisselaars in den tempel onzer kunst, gij die de plaats ontheiligdet met de tafeltjes van uw ambacht en het gedruisch uwer oneerlijkheid; - wij hebben u naar buiten gegeeseld en uw tafeltjes omgekeerd op den vloer des tempels, om de schande te doen verdwijnen, die gij heenwierpt over de kunst; -

Gij, makelaars in verkoopbare beroemdheid, gevloekte negotianten in de titels der poëten; gij, die grootheid te koop boodt in een krant en vriendschap verkwanselde voor lof; - wij hebben uw patent in reepen gescheurd, en de bladen van uw lof in flarden, en uw naamteekeningen verbrand; - Gij, koninkjes zonder rijk noch glorie, die valschelijk meendet dat gij de macht hadt, geächt of veracht te maken, en uwe decreten uitzondt als waart ge vorsten, uw vonnissen als hoorde ú de rechtspraak; - wij hebben van uw hoofd getrokken de papieren kroontjes, wij hebben uit uw handen geslagen de leemen scepters, wij hebben uw decreten en vonnissen van nul en geener waarde verklaard, wij, in den naam onzer kunst; -

Gij, tooneel-soldaten der middelmatigheid, die vertoon gemaakt hebt met geleende kleederen en de lucht gestooten met de pieken uwer domheid en de zwaarden uwer onbeduidendheid; - uw pieken zijn van blik gebleken en uw zwaarden van spaanders; wij hebben ze doen rinkelen langs de straten en doen branden in vuur; -

Gij, hansworsten, die danste op de koord, waaraan beteren dan gij met moeite beproefden, de kunst van dit land te trekken door drassige wateren; - wij hebben geschud aan de koorde van uw clownspel en wij hebben een plomp en een schreeuw gehoord, terwijl wij voortgingen; -

Gij, laffe, vervelende kwâjongens, die uw werk er van maakte, de stoep te bevuilden en de bel te doen luiden van het huis onzer letteren; - wij hebben de deur geopend en u naar beneden geworpen, met een slag in het gezicht en een trap in uw jongensrug; -

Gij, kliek, die men niet noemen moest bij afzonderlijke namen, wij hebben u allen zóo, alsof ge één lichaam waart, in den nek gegrepen, en getild tot onze hoogte, en u neergesmeten in dwarrelenden omzwaai, voor de voeten van 't publiek, dat u niet kent.

En wij hebben u nog één ding te zeggen, ter waarschuwing. Als uw woede bekoeld is en uw kleeren zijn afgestoft, zult ge weêr gaan lezen en recenseeren. Denkt er dan om, dat er nog maar één Julia is onthuld. Denkt er om dat er reeds een tweede kan geschreven zijn, misschien een derde, misschien meer. Denkt er om, dat wij onzin zullen vormen tot romans en dwaasheid saamrijmen tot verzen, tot zooveel romans en tot zooveel verzen, dat ge gek wordt van angst voor onzin, als ge zin en kinderachtig bang voor dwaasheid, als ge wijsheid leest. En denkt er om, denkt er om, dat wij stellig en zeker de macht hebben, u den onuitsprekelijksten onzin te doen prijzen en recenseeren, en dat wij u allen en uw gelijken nog tien malen of meer de risée van het land kunnen maken, zoowaar wij het thans hebben gedaan!

Wij hebben afgedaan met u, Hollandsche recensenten.
[...]

Daarom is de kunst hun geen spel, maar een hartstocht; geen vak, maar een bediening; geen deel van het leven, maar het leven-zelf. Daarom eischen zij veel van elkander en veel van anderen. Daarom gelooven zij, dat de tijd van kweeken voorbij is, van zachtmaken van den grond en dekken van het zaad en stutten van de stekjes, die jong zijn. Zij willen het groote niet langs gaan om langer naar het zwakke te zien.

Frans Netscher, 'Herfst in het woud' [fragment]

De herfst had aan het gebladerte gevreten. Het was bruin geworden, in een gamma van herfsttinten. De kastanje-boomen, frisch, gespierd, als wezens van den zondvloed, met breede nekken, waarvan de takken laag naar den grond neêrhingen, en eene volle bladerenpluim, waren geel, verlept, als verstijfde, vijfvingerige handen. En wanneer de wind hen bewoog, wiegwuifden zij op en neêr, als menschen die bedarend wenken. Hunne toppen waren kaal gewaaid, en er staken eenige dunne twijggjes uit hun blaêrenmassa, zich afteekenend tegen de lucht, als steil staande haren op een hoofd. De iepen, met volle, ronde vormen, gezet en vrouwelijk, waren in eene effen bruine tint overgelopen, als oude gobelins, met versleten plekken. Zij hadden slechts weinig blaêren verloren, en geleken op ruw geschoren scheerkwasten, schuimend van eene bruine zeep.

Lodewijk van Deyssel, *Over literatuur* [fragment]

Ik hield den Heer Netscher eerst voor een geweldig gespierden worstelaar in de arena der wereldliteratuur, die met zijn naakte woord wonderen van kracht en zwier zoû werken; maar nu heb ik gemerkt, dat hij slechts spit en plant in het tuintjen onzer vaderlandsche letterkunde, en dat nog wel in den stijven overjas van zijn bekrompen ernst.

Kom toch in uw borstrok, beste Heer, wij zijn hier zoo vroolijk aan 't werk, dat gij ons stoort met uw afgemetenheid.

In-der-daad, beste Heer, gij zijt toch van een verregaande, ja van een verredravende onnoozelheid. Hebt gij dan nooit even gedacht of nooit iets werkelijk gelezen, dat gij hebt kunnen meenen ons er in te laten loopen en uw nabauwen van de Franschen en uw gillende oppervlakkigheid door ons als zuivere originaliteit en als diepe gedachte te doen ontvangen?

Hoe, gij, kind, dat zich al spelende een kartonnen kroontjen op het hoofd zet, gij, clown, die jongleert met aureoolen en ze opvangt op zijn neus, gij, die een weg bewandelt, zoo vol allerlei voetsporen, dat gij den afdruk uwer eigen voetjes er niet op te-rug zoudt kunnen vinden, gij, die u een apostel-mantel om de schouders hangt, maar daarbij de verlakte rijglaarsjes. van uw burgerlijke slimheid en aanmatiging behoudt, gij, die zijt als de gekarikatureerde weërkaatsing van Zola in een tuinspiegel of in een tinnen theepot, gij, dien ik als een heel klein figuurtjen zie staan op den top van den berg uwer opgeblazenheid, gij, die staat te schreeuwen als een generaal op een heideveld: voorwaarts marsch! halt! geeft acht! plaats rust!, zonder dat er éen soldaat achter u staat, zoo voor de aardigheid maar, gij, die telkens het kalkoenenrood van uw kleinen toorn uitzet, gij, die uw kunstliefde tot een vingerring maakt en tot een kuif om meê te pronken, gij, die verdwijnt achter de bonte krinoline uwer telkens te pas en te onpas door u ten polka geleidde naïve belesenheid, gij, held uit een prentenboek, looden soldaatjen uit een opzetdoos, gij, blufzak gevuld met gemeenplaatsen, gij, die voortdurend opsnijdt van het onsmakelijke gebrad uwer nagebootste leerstellingen, gij, dwaze schooljongen van de fransche school, die op een boekenstapel gaat staan om zoo groot te toonen als de meester, gij, hollandsche kornak van het fransche naturalisme, gij, stoel, waarop Zola in Holland gaat zitten, gij, herkauwer van Zolaas tabakspuimen, gebocheld zoontje van Camille Lemonnier, die u kleedt met Flauberts versleten onderbroeken, - gij zoudt in onze literatuur zoo'n beetje de baas komen spelen?

Als ik u lees, dan voel ik mij niet ontroerd, maar het is alsof ik jeuk heb aan mijn oor. Gij maakt mij den indruk van een mug, die om mij heen gonst.

[...]

Bij hem [Netscher] geen scheppingsakte die uitgaat van een kermenden geest, bij hem geen zielekoorts en geen verbijstering. Zijn kamer zinkt en stijgt niet om hem heen, geen wanden, die verschuiven en splijten, geen dobberen over de smartenzee der kleurenen vormen-oneindigheid. Bij hem niet het leven, dat daalt in de ziel; bij hem niet het verwoestend angst-proces van de kunst, die ontstaat.

Toch is het een heerlijk ambacht, dat hij gekozen heeft.

O, op een kamer zitten en met een wit papier vóór u en dan gaan schrijven, nieuwe woorden zoeken, nieuwe woorden vinden om uw nieuwe ziel meê weêr te geven, ongekende zinnen smeden, al de vondsten, al de gedachten en gevoeligheden van de taal der voorgangers stuk slaan tot een berg van schitterend gruis en er dan uw nieuwe, uw eigen werk van bouwen, - dát is de wellust van den geest, dát is het fijnste feest voor ons geheele zintuigelijk en geestelijk bestaan.

Vooraf ook het schrijven van krijgvoerend proza is een heerlijk werk voor den modernen kunstenaar. Joelen de woorden u niet uit de ziel als een ruischende en klotsende bergstroom, strijdend tegen de drooge aarde van uw dor en doof publiek? Kunt gij geen volzinnen vinden, die blinken als bajonetten in de zon, die neêrsabelen als ijzel op de schedels uwer lezers, waarom schrijft gij dan? Hoor de woorden der levende kunst, die rollen en steigeren neêr uit den geest, die rennen voort over het papier als trappelende kudden toomloze paarden! Zie de jeugdige adjektieven, die huppelen en dartelen, hoor het trommelgeroffel der snelle perioden, zie de fiere vederbossen waayen der stoute substantieven in de statiger zinnen Hoor het schel getrompetter, het donderend kanon van de

juichende en woodende beeldspraak. Zie de hollende zwenkingen der wilde werkwoorden, zich slingerend door den stijl, in donkere kruitdampen van passie den lezer aanvallend en hem verwinnend. O, ik ben verliefd op het woord! De taal, dat is het hoogste geluk, dat is een ontzachlijke wereld, waarin men zich vrij kan bewegen. [...]

Ik houd van het proza, dat als een man op mij toekomt, met schitterende oogen, met een luide stem, ademend, en met groote gebaren van handen. Ik wil den schrijver er in zien lachen en schreyen, hooren fluisteren en roepen, voelen zuchten en hijgen. Ik wil, dat zijn taal als een tastbaar en klinkend organisme voor mij opdoeme, ik wil dat, als ik hem lees op mijn kamer, hij mij, uit zijn voor mijn oog bevende letters, een geest doe gewaarworden, die mij nadert en van zijn blad zijden uit in mij op schijnt te varen.

Ik houd van het proza, dat van uit de oneindigheid der kunstenaarsziel als een klankzee komt aanstroomen, met zijn wijde golving kalm voortspoelend, naderend, naderend, altijd nader, effen en breed, plotseling verlicht door hevige glansplekken.

Ik houd van het proza, dat op mij toedruischt, op mij aanraast, op mij neêrdondert in een stormenden stortvloed van passie.

Ik houd van het proza, dat onbewegelijk en ontzachlijk is als bergenruggen.

Ik houd van proza, dat dartelt en jubelt als een waayend zomerwoud vol vogels.

Ik houd van het proza, dat ik daar zie staan met zijn volzinnen, als een stad van marmer.

Ik houd van het proza, dat over mij daalt als een gouden sneeuw van woorden.

Frans Coenen, *Zondagsrust* [fragment]

Doffe mompelwoorden en zwaarkrakend beweeg ontstegen het alkoofdonker. Toen een vrouwestem, vakig-schor en smorend onder dekens:

- M'rie, doe 's open... M'rie! en, daar het stil bleef in de gang: M'rie dan!

Een licht fronselen en kraken in het gangetje, doffen van haastige bloote voetjes op houten vloer, en de gangdeur, die op de trap uitkwam, knapte uit haar slot. Het was of hiermee het buitenleven van de straat intoog, en nu overal de gave stiltebol in geluiden openbarstte. Er was even een geplens van vocht overgieten, onverschillige mompelgroet van een grove stem... Daarna hosklosten zware schoenen de trap af en knapte de deur weer veilig dicht.

De vale alkoofschemering echter leefde nu in klein bewegen en geluiden van wakker worden. Het bovenlijf van juffrouw Verhoef was opgespookt uit de vaalschaduwige bedmassa en op zij gekeerd, steunend op de rechterarm, wreef zij zich met de vlakke linkerhand over de oogen, gerekt geeuwend. Naast haar ging het dek omhoog boven de magere knieën van haar man, die aan de muurkant lag, en zijn lange staakarmen hieven op, strekten langs het kussen met een doffe stoot tegen het beschot.

- Jesis... is 't nou al weer uit! geeuwde hij.

- Ja... hebbi nog niet genoeg gemaft? fluisterde zij schorrig, maar haar aandacht ging naar wat zij in de keuken hoorde: kleine scharrelige geluidjes, gekraak en bordengetik. En opeens riep zij luid:

- M'rietje, wat doe je? Nerges ankomme, hoor je? Ga maar vooreerst weer in bed....

En toen er iets na-kletterde, drifte zij op:

- Gà je!

- Ja... moeder... klonk een dunne kinderstem vleiïg-gedwee terug

Herman Gorter, *Mei*

Een nieuwe lente en een nieuw geluid:

Ik wil dat dit lied klinkt als het gefluit,

Dat ik vaak hoorde voor een zomernacht

In een oud stadje, langs de watergracht –

In huis was 't donker, maar de stille straat
Vergaarde schemer, aan de lucht blonk laat
Nog licht, er viel een gouden blanke schijn
Over de gevels in mijn raamkozijn.
Dan blies een jongen als een orgelpijp,
De klanken schudden in de lucht-zoo rijp
Als jonge kersen, wen een lentewind
In 't boschje opgaat en zijn reis begint.
Hij dwaald' over de bruggen, op den wal
Van 't water, langzaam gaande, overal
Als 'n jonge vogel fluitend, onbewust
Van eigen blijheid om de avondrust.
En menig moe man, die zijn avondmaal
Nam, luisterde, als naar een oud verhaal,
Glimlachend, en een hand die 't venster sloot,
Talmde een pooze wijl de jongen floot.

[...]

Dit kind was louter, niets dan lieflijkheid;
Het zat zoo stil te staren, zoo verblijd
Blonken haar oogen in het schaduwlicht
Achter het zeil, zoo bloosde haar gezicht,
Zóó mooi, zóó zacht was ze, een rozeblad,
Geblazen door den warmen boschwind, dat
De beek afloopt onder den hazelaar,
En dan tusschen de lage weiden, waar
Het groen is en de hooge hemel blauw.
Blij en verwonderd of ze nõg niet wou
Gelooven 't water, tot verwond'ring week
Voor veilig lachen en ze beurt'lings keek
Naar schuimfonteinen en de gladde kruin
Van golven in dien witgebloemden tuin
Der zee, of naar den Wind, die danste aan
Als 'n jonge kerel op een kermisbaan,
Of naar 'n visch, die roode vinnen uit
Het water stak.

[...]

Wie dũs zijn ziel is, is zichzelf een God.
Ik ben mijn ziel, ik ben de een'ge God.
Er is nu niets meer dat mijn blindheid heelt,
Mijn God, mijn ziel, naast haar bestaat geen beeld.
'k Word stil en niets bestaat meer dan mijn ziel,
Geen ding, geen woord, en niets dat mij ontviel.
Haar wil ik hebben, hẽb ik, en niemand
Dan zij, mag met mij wonen in dit land.
Ik wil geen toekomst, geen geheugen hebben,
Zij is altijd gelijk, zij kent geen ebben
En vloed, zij is eeuwig, alleen, zij is,
Zij leeft door eigene ontvangenis.'

Toen stond hij op en Mei zag een blauw waas
Boven zijn hoofd, zijn aanschijn blonk, als dwaas
Stond hij, de armen uit, en scheen te drinken.

Zij wist dat hij voor haar niet was en zinken
Begon ze langzaam, sneller, en zijn stem
Bleef in haar ooren, dat was al van hem.

[...]

Ze voelde het begin van kouden dood
In zich en 't was of stierven in haar schoot
De kinderen van wenschen en verlangen.
Ze lag naar boven en ze liet de lange
Lokken ter neer vallen ter legersteê.

Haar boezem ging met adem, adem, mee,
Haar bloote, bleeke voeten blonken in
De schaduw heel ver weg en om haar kin
Lichtte een blauwe ademing van vlam,
Haar handen lagen naast elkander, klam
En fijn gevingerd op 't geweven kleed.
En aldoor was 't of binnen haar omschreed,
Zooals een wind die omgaat 's avonds laat,
Zooals een kind dat 't oude huis rondgaat
Voor hij 't verlaat en nog wat speelgoed ziet,
En er mee staan blijft: 't is zoo groot verdriet.

En 't werd in haar zooals een woud in winter,
In vreeselijken winter, als de wind er
Vergeefs blaast en de stijve stamme' en takken
Zich harden ruw en om de open vakken
Bevroren gras, als steen staan en de maan
Zijn straal als ijs stort in de boomenpaan.
[...]

Zóó als een kind dat in het leven was,
Zóó als een bloem van zomerrood in 't gras,
Roode papaver die nu neder ligt,
Zoo lag ze en der zonne laatste licht
Scheen op haar, maakte haar een weinig rood
En goud voor 't laatst - en ging toen met haar dood.

Herman Gorter, *Verzen* 1890

Het is weebleekerig grijs,
het regent wat,
de wind zingt een arme wijs,
de daken zijn nat.

Menschen gaan langzaam aan,
noemen het werken,
ernstig dagelijks gaan
zonder te merken.

O, om een lichte bleeke meid

die nu opbloeie,
wat weeïge lelieheid
mij, warme, moeie.

Herman Gorter, *Verzen* 1890

Ik ben alleen in het lamplicht,
de dingen kijken met een glad gezicht,
om me in 't licht.

De dingen staan om me zoo stil
te luisteren wat de stilte wil,
vertellen wil.

En een verleden komt me aan de ooren
die stil opkijken en die stil ophooren,
dingen verloren.

Herman Gorter, *Verzen* 1890

De boomen golven op de heuvelen
boomhoofden stil in de nevelen
lentelichte zacht lentelicht.
De toren met zijn gezicht
daar midden in wijst deftig nog uren,
verbeel je uren, uren, uren -
't is om te stikken
in deze oogenblikken,
het kriebelend lachen
ik kan het haast niet verdragen,
ik stik
in dit krankzinnige lichte deftige oogenblik.

Herman Gorter, *Verzen* 1890

De stille weg
de maannachtlichte weg --
de boomen
de zoo stil oudgeworden boomen --
het water
het zachtbespannen tevreë' water.
En daar achter in 't ver de neergezonken hemel
met 't sterrengefemel.

Willem Kloos, *Verzen*

Ik had zoo gaarn dit Boek in vreugd geschreven,
Een Boek voor U, mijn Lief, die 't Lief niet zijt,

't Met zoete woordjes tot een krans geweven,
Een krans van licht, om U w schoon hoofd geleid.
O, 't waar zoo schoon geweest, dat Lied van 't Leven,
Bloemen van Passie, met een hand gespreid,
Zóó teêr, dat zij van teêrheid zacht ging beven, -
En 'k had mijn liefste Zelf ééns uitgezeid.
Het mocht niet zijn: dit Boek is Hooge Trots,
Een Glorie om mijn eigen bleeke slapen,
Nu weldra bukkend naar de donkere aard.
En láter, láter zal men 't zien: een Rots
Van schrik'lijke Ikheid, met den dood als wapen,
Mijn Hooge Zelf, dat Gij niet hebt bewaard.

Albert Verwey, *Van het leven*

De toorn krieuwt in mijn keel: ik kán 't niet smoren,
't Verdriet niet kroppe', als 'k zuiplappen en vraten
Zie worde' uit kunstnaars, die hun kunst vergaten,
Hun lijf stuk-fuiven en hun ziel vergoren.

Ik weet: mijn Kunst moet een rein lijf toehooren:
Geen mond, die zelf-voldaan gaat dwaasheid praten,
Eer 't werk gedaan is, en geen ziel vol gaten,
Waar 't leven uitloopt, voor de Kunst verloren.

Een kunstnaars-lijf is een paleis op aarden:
Genoeg dat 't staat in modder van veel menschen!
Laat het niet vuilen in úw drek van zonde!

Ook 't schoonst paleis gaat aan dát vuil te gronde;
En wie 't bewoont, de ziel, die 'k schoon zou wenschen,
Heeft voor de Kunst, waar zij voor werd, geen waarde.

Willem Kloos, *Verzen*

Nauw zichtbaar wiegen op een lichten zucht
De witte bloesems in de scheemring - ziet,
Hoe langs mijn venster nog, met ras gerucht,
Een enkele, al te late vogel vliedt.

En ver, daar ginds, die zacht-gekleurde lucht
Als perlemoer, waar ied're tint vervliet
In teêrheid.., Rust - o, wonder-vreemd genucht!
Want alles is bij dag zóó innig niet.

Alle geluid, dat nog van verre sprak,
Verstierf - de wind, de wolken, alles gaat
Al zacht en zachter - alles wordt zoo stil...

En ik weet niet, hoe thans dit hart, zoo zwak,

Dat al zóó moê is, altijd luider slaat,
Altijd maar luider, en niet rusten wil.

Willem Kloos, *Verzen*

Zoals daarginds, aan stille blauwe lucht,
Zilveren-zacht, de half-ontloken maan
Bloeit als een vreemde bloesem zonder vrucht,
Wier bleke bladen aan de kim vergaan,

Zo zag ik eens, in wonder-zoet genucht,
Uw half-verhulde beelt'nis voor mij staan,-
Dan, met een zachte glimlach en een zucht,
Voor mijn verwonderde ogen ondergaan.

Ik heb u lief, als dromen in de nacht,
Die, na een eind'loos heil van éne stond,
Bij de eerste schemering voor immer vloôn:

Als morgenrood en bleke sterrenpracht,
Iets liefs, dat men verloor en niet meer vond,
Als alles wat héél ver is en héél schoon.

Willem Kloos, *Verzen*

Dit gansch geslacht is een verdoemenis geweest
Van leugenachtige en belachbre mensen,
Die zich zelf vuillijk te genieten wenschen
En in den grond niets zijn dan een puur beest-

Zijn, Beesten, Beesten, die den puren geest
Verloochnen, doodend loochnen, maar ik ben ze
De baas, en zal ook tegen hen zijn als een beest.
Zij allen zijn als kinderen die drenszen,

Waar ze alles krijgen kunnen, als ze maar
Geduldig zijn en willig willen nemen
't Brood, dat uit Gods hand in hun handen valt.

Maar zij zijn allen trotsch, neen trotsch niet, zwaar
Van giftige aardschheid, waar hun mond van lalt,
Maar God zal geen van dezen tot zich nemen.

Willem Kloos, *Infernale impressies*

De gek lag onbeweeglijk op zijn leger
en 't was of daar een lijk in staatsie lag
zoo wezenloos. Nauw scheen de vale dag
door 't schuine raam daarboven op dat leger.

Soms slechts wat laken-ritseling als teeg er
door 't lijf een jicht-scheut, 't was of hij niets zag.
Maar o daar gleed op eens een breede lach
langs 't bleek gelaat. Op rees hij van 't vreemd leger:

De houding van den gek was scheef en drukkend,
den arm hield hij omhoog, de blik stond stijf:
De romp schoof heen en weer in dronken slingeren:

Dan plotseling het schurftig, schokkend lijf
met gram en schuin-ziend oog voorover bukkend,
grabbelde hij in 't bed daarnaast met greetge vingren.

Louis Couperus, *Eline Vere* [fragment]

Diep ongelukkig gevoelde Eline zich na zulke gedachten. O, God, het waren de spoken, de spoken die al grijnzender en grijnzender opdoemden, nadat het eene spook was opgedoemd, zoo plotseling, in dat gesprek met Vincent... Zij wilde, zij wilde zich niet door hen laten medeslepen, zij wilde ze weg, weg jagen, maar telkens en telkens rezen zij weder op en wierpen zij haar hunne kille twijfelingen in de ziel, en zij streed met ze.... een vreeselijken strijd! Zij dwong zich de zoete gedachten, welke haar met idyllische weelde vervuld hadden, tijdens haar verblijf op de Horze, nog éens te denken; zij dwong zich haar zacht geluk, haar blauwe extaze weder te vinden.... maar dat geluk, die extaze, ze waren weg! En toen zij dat gevoelde, eens op een slapeloozen nacht, terwijl eene zware stilte door het geheele huis suisde en zij met groote, starende oogen zoo eenzaam op heur bed lag, toen zij dat voor het eerst vol en wreed gevoelde, gevoelde, dat ze weg waren, dat ze nooit meer haar zouden toelachen met hun gouden glans, toen eindelijk barstte zij los in een hevig en wild gesnik, zoo wild en hevig, als zij nog nooit gesnikt had, en zij omhelsde woest haar kussen, als was dat haar geluk, als was dat de vogel, die aan den klem harer vingeren ontsnapte. Zij schudde haar hoofd.... neen, neen, zij wilde niet, zij wilde gelukkig zijn als vroeger, zij wilde van haar Otto houden, zooals toen, in de dennenbosschen.... O, God, hield ze dan nu... niet meer van hem? Het was onmogelijk, het mocht niet, het zoû ook niet zijn.... ze wilde zich dwingen met al de geestkracht van haren wil van hem te blijven houden, zooals zij totnogtoe gedaan had, ze wilde zich aan hem blijven vastklemmen, zooals zij zich nu klemde aan haar kussen en de grijnzende spoken zouden hem niet uit heure omhelzing kunnen losrukken....

Louis Couperus, *Eline Vere* [fragment]

Zij weende nog, niet meer snikkend, niet meer bitter, maar als een kind, met zachte kinderlijke geluidjes, zacht steunend, teeder kermend, lieflijk pruilend. Een geween, waarin soms nog iets als een lachje doorklonk, een lachje van waanzin. Toen werd zij stil, en zij vlijde zich met het hoofd in de armen, steeds op den vloer, bij de open balcondeur.
Zij verroerde zich niet, radeloos van angst voor wat haar omringde, voor wat komen zoû. Het was, of er eene zee in haar lichaam bruiste, eene donkere zee, die over hare gedachte heengolfde, en waarin ze verdronk. En steeds poogde zij die zee van zich af te schuiven, maar de druk was te zwaar en zij viel, geheel verloomd, geheel verdoofd door een stormachtig gesuis in hare ooren, in hare hersenen, neêr.

- God! God! O, God! kreunde zij met een, steeds zwakkeren, schorren klank, vol van een wanhoop, die zich niet meer uiten kon. Toen vloeide het bewustzijn, als druppel voor druppel, uit haar weg en zij sliep in den dood in. ....

De lantaren werd uitgedraaid en het groote vertrek was nu als een donker graf, een mauzoleum vol zwart, waarin, schemerachtig wit, een lijk lag.

Toen drong de kilte van den nacht binnen.

En langzamerhand verrees de parelgrijze vaalheid van den dageraad.

Colofon

Home Academy geeft hoorcolleges uit voor thuis en onderweg. Direct te downloaden of onbeperkt te beluisteren in de Home Academy Club. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door boeiende sprekers. Zo kan je kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank. Download de Home Academy app voor het beluisteren van onze hoorcolleges op een mobiel of tablet.

Kijk verder op www.home-academy.nl

Uitgave Home Academy Publishers
Middelblok 81
2831 BK Gouderak
Tel: 0182 – 370001
E-mail: info@home-academy.nl

Opname Bob Kommer (Den Haag, april 2021)
Stem Inleiding F.C. van Nispen tot Sevenaer
Muziek Intro Cok Verweij
Mastering Frits de Bruijn
Vormgeving Floor Plikaar

© Hoorcollege Copyright 2021 Home Academy Publishers B.V.
ISBN 978 90 8530 225 4
NUR 621, 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden vervoelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.